

Az eötvösi hit megnyilatkozási formái

A Faludi Ferenc Akadémia 2013 szeptemberében, Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából konferenciát szervezett. A konferenciakötet *Eötvös hite. Egy hiteles ember közéleti hatékonysága* címmel és alcímmel 2014-ben látott napvilágot a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya (JTMR) Faludi Ferenc Akadémia kiadásában, Benkő Ágota és Vértesaljai László SJ szerkesztésében.

Vásárosnaményi báró Eötvös József életéről és munkásságáról számos írás, tanulmány, könyv jelent meg az elmúlt évtizedekben. Szerteágazó írói, jogászai, akadémiai, politikusi tevékenysége több tudományterület kutatási tárgyát képezi. Bartusz-Dobosi László *Aki hitét vesztí, elmerül* című monográfiája (Kairosz Kiadó, 2011) Eötvös József katolicizmusát dolgozta fel. A mostani konferenciakötet is az író-politikus-tudós keresztény hitét állítja középpontba, éspedig olyan formában, hogy a benne foglalt írások a mély katolikus meggyőződés családi és közéleti megnyilvánulásait mutatják be, szerkesztett formában, szisztematikusan és rendkívül információgazdagon.

Vértesaljai László előszava kiemeli a személyes, bibliás hit mai jelentőségét, napjainkban is érvényes iránytű jellegét, mintegy mottót adva a konferenciának: „*Példája ma is él, és bibetóví teszi: lehetséges a politika világának evangelizálása, csak épp binni kell a mustármag, a csipetnyi só, a kovász, a mécses krisztusi erejében!*” (10-11. p.). A szövegekből lépésről-lépésre bontakozik ki előttünk Eötvös lenyűgöző munkásságának több színtere, a hit, irodalom és politika téma-hármas szerinti csoportosításban.

Az első három tanulmány **Eötvössel, a hívő emberrel foglalkozik**. Czeininger Tamás *A családból hozott hit fontossága báró Eötvös József életében* című írásában a családtörténet részletes geneológiai áttekintése után, szélesen merít az Eötvössel jó viszonyt ápoló korabeli főnemes politikusok életrajzaiból is. A szerző az egyszerűsített családfát veszi alapul, és tudományos igényvel, aprólékosan tér ki a vallási hovatartozásra éppúgy, mint olyan eseményekre, amelyek nem vetnek jó fényt a kiterjedt családra. A otthonról hozott vallásosság, ahogyan a gyermek- és ifjúkori példaértékű élet, valamint a felmenők és kortársak katolicizmusa is, fontos adalékok a későbbi közéleti ember hitelességének megértéséhez. Eötvös származásának összegzéseként a történész megállapítja, hogy „*Báró Eötvös József író és politikus azon magyar római katolikus arisztokráciából származott, amelynek tagjai a katolikus egyházat és a koronás királyt szolgálták*” (31. p.). Kiemelkedően lényegesnek tartja viszont a korra nem jellemző ökümenizmust, a felekezeti nyitottságot. Eötvöst sokan vádolták és vádolják ma is azzal, hogy arisztokrataellenes forradalmár, és ennek bizonyítására hagyta el a neve mellől a bárói méltóság feltüntetését. Szerzőnk ezt a tévhitet (is) cáfolni igyekszik: a családi háttér és a báró élete-munkássága azt támasztják alá, hogy Eötvös nem a

konzervatív vezető réteggel szemben álló fanatikus reformer, hanem a polgári Magyarországért politizáló felelősségteljes arisztokrata volt.

Bényei Miklós *Eötvös József és a Biblia* címmel, Eötvös és a Biblia kapcsolatán keresztül közelíti a hit kérdéséhez, mintegy cáfolva a közkeletű tévedést, amely szerint a katolikusok életében a Biblia nem bírt meghatározó jelentőséggel. Az ősi családi könyvtárban, a könyvhagyatékban és más forrásokban fellelhető margójelölések azt támasztják alá, hogy „*Eötvös József báró a korabeli magyar arisztokraták átlagánál kiterjedtebb és elmélyültebb biblikus műveltséggel rendelkezett*” (52. p.). Bényei kutatásai azt is feltárják, hogy, sajátos módon, Eötvös műveiben alig-alig fordul elő Jézus neve (a „Megváltó”, „Üdvözítő”, „Üdvözítőnk” szavak használata), és a Bibliát is szívesebben nevezte Szentírásnak. A báró Szentíráshoz való viszonya (ahogyan az a margójelölésekben és szépirodalmi műveiben is megjelenik) „*befogadó jellegű*” (57. p.). Vagyis a Biblia történeti forrásként is szolgált az író számára, annak több ilyen vonatkozású részletét idézte, használta fel érvként saját írásaiban. A felhasznált bibliai jelenségeket, motívumokat azonban rajtuk messze túlmenő eötvösi reflexiók szolgálatába állította. A rendkívül érdekes és tudományos igénnyel megírt Bényei-tanulmány értékes adatokat hoz felszínre a jövő kutatói számára.

Bartusz-Dobosi László *Báró Eötvös József katolicizmusa* című fejezete szigorúan a katolicizmus keretében taglalja az eötvösi hitvilágot. Vizsgálata tárgyának írói munkássága, tudományoszeretete és tudományos munkálkodása, politikusi pályája „csupán” eszközök az Istenhez vezető úton. Bartusz-Dobosi több szálon megközelítve próbálja ellensúlyozni azt a kutatói nézetet, amely szerint Eötvös kereszténysége nem afféle liberális romanticizmus volt, elvégre „*nemcsak a kereszténységhez, de egyházához, a katolikus egyházhoz is hű maradt egész élete folyamán*” (75. p.). Eötvös hitét nem lehet megkérdőjelezni. Tiszta volt, vallási fanatizmustól mentes. Liberalizmus és kereszténység az ő világnézetében nem zárta ki, hanem inkább erősítette egymást. Ezt a meglátást a szerző tiszta logikával, tudományos érvekkel bizonyítja.

A kötet írásainak második nagy csoportja az irodalom köré szerveződik: jelesül, **hogyan jelenik meg Eötvös hite a szépirodalmi munkákban.**

Devescovi Balázs és Szilágyi Márton tanulmányai azon tévhitet próbálják cáfolni, amely szerint Eötvös katolikus egyház iránti magatartását „csak” politikai érdekek motiválták. *A Hit megjelenései Eötvös József szépprózai munkáiban* című írásban Devescovi górcső alá veszi a szépíró Eötvös munkáit, lépésről lépésre bizonyítva a felállított tételt. Erdélyi Jánost (1855) és Gángó Gábort (1999) is bevonva érvel amellett, hogy *A karthauzsinak* szerintük is a hit az egyik központi eleme. A *Magyarország 1514-ben* című történelmi regény, *A falu jegyzője* és más, kevésbé ismert kispikái prózai alkotások -- folytatja Devescovi -- valamilyen formában (hangsúlyosan vagy kevésbé központi kérdésként) megjelenítik a katolikus ember hitvilágát is. Szilágyi Márton tanulmánya a *Gondviselés és történelem. A Magyarországi 1514-ben világgéperől* címmel rövid kitekintést ad *A karthauzsinról*, majd hosszabban értekezik a jobbágyfelkelésnek szentelt műről. Szilágyi meglátása szerint ebben a tragikus történelmi regényben is megjelenik az eötvösi gondolat „*az Istenről elfordult világ magában hordozza önmön létének megkérdőjelezését*” (123. p.).

A szövegek harmadik csoportja elsősorban **Eötvös József kultúrpolitikai szerepéhez és munkásságához** kötődik. Velkey Ferenc, Zlinszky János, Kormos József, Gángó Gábor, Fazekas Csaba tanulmányai szélesen merítenek a politikus kapcsolatrendszeréből,

kultuszminiszteri munkásságból, a vallásügyi intézkedésekből és a kultúrafelfogásból, oly módon, hogy a hit mindegyikük szövegében központi téma marad.

A *Tisztelet Ellenem – Kedves Barátom. Eötvös és Széchényi reformkori kapcsolata 1.* című tanulmányban Velkey Ferenc részletesen tárja fel a báró és a gróf reformkori kapcsolatát, gondosan hangsúlyozva, hogy a két érintett nem állt intenzív levelezésben egymással, mert sok időt töltöttek együtt, bőven volt alkalmuk a társadalmi-kulturális élet helyszínein személyesen is eszmét cserélni. A levelezés leginkább közéleti kérdésekről szólt. A „két nagy magyar reformer” kapcsolatában a szerző sehol nem látja nyomát keresztény elkötelezettségnek, világképi metszéspontnak, ezért a hit-kontextusú megközelítést esetlegesnek és erőltetettnek érzi (129. p.). Bár mindkettőjüket befolyásolta a liberális katolicizmus új eszméaramlata, míg Eötvös tekintetében egyértelműen bizonyított a többszörös kapcsolódás, addig Széchényi esetében ez erősen vitatott. A szerző tudományos igénygel mutatja be a szerteágazó Eötvös-Széchényi kapcsolatot, választ keresve a téma kutatóinak korábbi felvetéseire.

A Zlinszky János írásának címe - *Eötvös József, a kultuszminiszter* – világosan megjelöli a fejezet témáját. A fiatal Eötvös, a modern és klasszikus irodalom nagy ismerője, nyugodt vérmérséklettel tekintett a világra. Azonosulni tudott Széchényi nézeteivel, amely szerint hitel nélkül nincs gazdasági felemelkedés, de ehhez a tételhez hozzátette a maga követelményeként: a hit legalább ennyire fontos a társadalom számára. A szerző alaposan dokumentálja Eötvös ama törekvéseit, amelyek a nemzet minőségi felemelését szolgálták, a műveltségi szint emelése, illetve intenzív népművelés révén. A nevelésügy területén pedig Eötvös vallás- és közoktatási miniszteri tevékenységének legkiemelkedőbb mozzanata a népiskolai törvény megszületése volt.

Kormos József *Tudás és cselekvés. Eötvös József társadalomfilozófiájáról a vallással kapcsolatos intézkedések alapján* címmel írt tanulmányt Eötvös miniszter vallással kapcsolatos törvénytervezeteiről, amelyek közül nem mindegyiket fogadták el. Eötvös katolikus hite a vallás és egyház területén kifejtett tevékenységében a legdokumentálhatóbb, minthogy az egyház tanításait elméleti és gyakorlati munkájában is mindig szem előtt tartotta. A betervezett törvények mögött megalapozott elméleti háttér állt. Kormos József *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra* című kétkötetes Eötvös-művet tartja a legalkalmasabbnak a politikus társadalomfilozófiai elméletének hiteles bemutatására. Ez a munka beletartozik a magyar bölcsélet folyamatába, és ennek hátterében is a gyakorló katolikus ember hite áll. Az említett művet a szerző alapos elemzés alá veti.

Ezt követően *Eötvös József tudományfelfogása* címmel Gángó Gábor fejezete következik. Eötvös József utolsó könyve, a *Gondolatok* kritikai elemzése ez, az eötvösi gondolkodás newtoni világképhez való kötöttsége áll előtérben benne. Az utolsó Eötvös-írás intő üzenet a kor magyar természettudósi számára, Salamon Ferenc kritikus fogalmazásában: „*militans munka a materializmus ellen*” (191. p.). A *Gondolatok* Eötvösnek az orvosokkal folytatott nagy vitája, amelyben a Gondviselés szempontjait helyezte a tudomány elé. Gángó Eötvös nagy hibájának tartja, hogy tudós létére, ennek a felfogásnak a gyakorlati érvényesítésére nem fogalmazott meg elképzelést. Tudománypolitikusként erőteljesen képviselte ezt a nézetet, de a tudós Eötvös nem adott világos magyarázatot. A vallás szerepét ezen a területen is meghatározónak tartotta, és nem fogadta el, hogy a természettudományok fejlődésének az is lehet a hatása, hogy a társadalom vallási hite meginog. Gángó jól kö-

vethetően, idézetekkel tűzdelve elemzi és dokumentálja a *Gondolatokban* megfogalmazott konzervatív eötvösi világgépet.

A záró tanulmányban - *Eötvös József országgyűlési beszédei a vegyes házasságok ügyéről a reformkorban* - Fazekas Csaba a vegyes házassággal foglalkozó politikai programnak szentel figyelmet. A reformkori liberális elitnek köszönhetően megszűntek az addig mereven meghúzott felekezeti határvonalak. Az erre vonatkozó eötvösi álláspont nehezen tisztázható, mert a politikus nem vett részt a vegyes házasság ügyeivel összefüggő vármegyei csatározásokban. Ezzel kapcsolatos nézeteit csak az országgyűlési beszédekből lehet rekonstruálni, amint azt Fazekas meggyőzően bizonyítja. Ezek szerint Eötvös egyházpolitikai alaptörekvése az állam és az egyház szétválasztása volt. Továbbá fontosnak tartotta, hogy harcoljon a római katolikus egyház előjogai ellen, és ezt beszédeiben nyíltan megfogalmazta. Meglehetősen ellentmondásos viselkedés ez egy hitű katolikus esetében.

Az *Eötvös hite* a szó szoros értelmében eszmecsere az eötvösi életműről. A hit keretébe foglalva rendez mindent, ami az író-politikus-tudós életművének alapját képezi. Bebizonyosodik belőle, hogy Eötvös József a mai magyar társadalom, tudomány, kultúra, politika számára is maradandót alkotott. Meggyőzi az olvasót arról, hogy Eötvös újra- és újraértelmezése indokolt, sőt, kötelező feladat.

(Eötvös hite. Egy hiteles ember közéleti hatékonysága. Szerk. Benkő Ágota és Vértesaljai László SJ. Budapest, JTMR Faludi Ferenc Akadémia, 2014. 222 p.)

Dani Erzsébet

